

Čeští Vietnamci

mezi dvěma jazyky

Vliv češtiny na vietnamštinu a vietnamštiny na češtinu

**PETR KOMERS
JITKA SLEZÁKOVÁ**

Podle údajů Českého statistického úřadu pobývalo k 31. prosinci 2008 na území České republiky oficiálně 60 258 Vietnamců. To z nich činí (po Ukrajincích a Slovácích) třetí nejpočetnější národnostní skupinu cizinců v zemi. Zároveň jde o jednu z největších vietnamských komunit v evropských zemích (rovněž třetí, po Francii a Německu). Přestože přítomnost Vietnamců v naší republice sahá historicky až do padesátých let minulého století, o vzniku komunity jako takové můžeme hovořit až od počátku devadesátých let. Do roku 1989 přijížděly do tehdejšího Československa tisíce Vietnamců na časově omezené pracovní praxe či jako studenti univerzit, všichni se však po splnění svého „úkolů“ vraceli zpět do vlasti. Teprve po pádu našeho starého režimu – a také díky takřka současnému uvolnění výjezdů z VSR – nastaly předpoklady pro to, aby zde vznikla vietnamská komunita s vlastními pravidly. Zabývat se jí tedy nutně znamená zabývat se něčím, co je stále ještě ve stadiu vzniku a počátečního přetváření.

Mluvíme-li o komunitě, je třeba upřesnit, že mezi jejími příslušníky existují značné rozdíly, jež se týkají především míry kontaktu a zapojení do většinové české společnosti. Tato míra pak vyplývá zejména z jejich jazykových znalostí. Čím méně zná Vietnamec češtinu, tím více je odkázán na zprostředkovatele (tlumočníky, různé „vyřizovatele“ a prostředníky) v rámci komunity. A naopak čím větší je jeho znalost češtiny, potažmo i dalších evropských jazyků, tím více má možnost učinit na sobě závislými další krajané. Jazyk je tak nejen pojivem mezi jednotlivými členy vietnamské komunity (na jedné straně společný rodný jazyk, na druhé závislost těch, kdo neznají češtinu, na těch, co ji znají), ale také jedním z nejdůležitějších kritérií v její hierarchizaci. Zabývat se vztahem češtiny a vietnamštiny u Vietnamců žijících v ČR není tedy pouze jazykovědnou libůstkou, ale vede i k poznání o dynamice v sociálních vazbách uvnitř této komunity.

Generační vlny

Existují značné rozdíly ve způsobech i míře, v nichž si její příslušníci osvojovali a osvojili češtinu. První Vietnamci začali přijíždět již v padesátých letech 20. století. Šlo spíše o menší skupiny, většinou studentů, kteří před vlastním studiem procházeli jazykovou přípravou. Tato příprava však byla systematizována až od r. 1974. Od té doby všichni studenti (každý rok asi 150 osob) absolvovali roční výuku češtiny v Hanoji a po příjezdu

do ČSSR ještě roční na místě. Od téhož roku ovšem přijížděli každoročně i mnohem početnější skupiny praktikantů, učňů a pracovníků – vrchol nastal na počátku osmdesátých let, kdy jich v Československu pobývalo současně ke 30 tisícům. Tito praktikanti a pracovníci prošli po příjezdu do ČSSR obvykle tříměsíčním kursem češtiny v jazykových střediscích a posléze, už při praxi, měli čas to další tříměsíční výuku češtiny přímo ve svých továrnách. Do r. 1989 se tedy všichni Vietnamci nutně učili česky, nicméně rozdíl v úrovni ovládnutí češtiny hlavně mezi studenty a těmi ostatními mohl být značný.

Po r. 1989 se – v důsledku toho, že ČSR jednostranně vypověděla smlouvu – všichni dělníci a praktikanti vraceli do Vietnamu. V dalších letech přijížděli Vietnamci do ČR už pouze individuálně, což se týká i ojedinělých studentů (v počtu pár desítek ročně). Část Vietnamců, která se do Vietnamu nevrátila nebo využila šanci znovu se po čase dostat do naší země díky novým, příhodným politickým okolnostem, položila základy nové, spontánně vzniklé vietnamské komunity v ČR (1. vlna). Za těmito „průkopníky“, kteří uměli česky, postupně přijížděli příbuzní (manželky, rodiče, sourozenci), známí a další krajané, kteří tu obvykle začali pracovat jako prodejci, ti však už žádnou jazykovou přípravou neprocházeli a většinou se česky dostatečně nenaučili (2. vlna). Během let jim tu začaly vyrůstat děti, které už chodily do českých školek a škol a leckdy měly i české chůvy. Ty si naopak češtinu osvojily přirozeně jako svůj druhý jazyk. Někdy se pro ně stal dokonce hlavním jazykem, především v komunikaci s vrstevníky.

Zatím poslední důležitou vlnu Vietnamců reprezentují dělníci, kteří začali do ČR jezdit po r. 2000 (3. vlna). Dnes tvoří asi třetinu všech Vietnamců v ČR. Ti mají většinou možnost učit se česky v několikaměsíčních kurzech, někdy už ve Vietnamu, někdy přímo na místě, v továrnách. Jejich motivace učit se nový jazyk je ovšem malá, nemají ambice tu zůstat dlouhodobě, a dokonce žijí často i poněkud stranou od zavedené komunity svých krajanů, kteří je namnoze ani nepovažují za rovnocenné členy své společenosti. Shrňme-li dnešní jazykovou situaci, setkáváme se u jednotlivých příslušníků vietnamské komunity s rozdílnými úrovněmi osvojení češtiny, od téměř naprosté neznalosti (či znalosti pouhých pár slov) až po dokonalé osvojení druhého jazyka (u dětí). Zatím

Petr Komers, Ph.D., (*1971) je vietnamista, romanista a novinář, dnes zejména překladatel na volné noze. Mimo jiné se podílí na jazykových a sociologických výzkumech v rámci vietnamské komunity žijící v ČR.

Mgr. Jitka Slezáková, Ph.D., (*1973) absolvovala na Fakultě humanitních studií UK doktorandské studium v oboru sociolingvistické antropologie. Jazykovým otázkám se věnuje přes deset let, kromě interkulturní komunikace se zajímá např. o horolezecký slang nebo jazykovou identitu. V současnosti oba autoři spolupracují v rámci grantového projektu GA ČR „Kontakty a konflikty: jejich kořeny v kontinuitě a diskontinuitě komunikace“.

co Vietnamci 1. vlny se naučili více či méně česky, dalších dvou vln tuto možnost většínou neměli, nebo měli na velmi nedostačující úrovni, a navíc k takovému učení ani neměli motivaci – i stánkařům z 2. vlny stačilo pro komunikaci v obchodě několik nejběžnějších výrazů, popř. vět. Tato motivace ještě slábla s tím, jak se stále více rozvíjel systém vietnamských zprostředkovatelů, kteří za své krajany vyřídí vše, ovšemže za peníze. Tito zprostředkovatelé pocházejí téměř bez výjimky z 1. vlny, znají prostředí i jazyk a těžší z tohoto náskoku. Jejich privilegovanou pozici bezpochyby naruší pokolení jejich vlastních dětí, jež nyní dorůstají a vesměs mají blíž k českému prostředí než ke své vlasti, k lítosti svých rodičů. Tyto děti – dnes už mnohdy dospělé – představují čtvrtou skupinu, zcela odlišnou od tří, které jsme definovali jako „vlny“. Umějí česky často lépe než vietnamsky: jen pro zajímavost, na přelomu let 2007 a 2008 se učilo a studovalo na českých školách více než 5500 vietnamských dětí a mladistvých, přičemž tento počet má tendenci růst. To znamená, že téměř desetina Vietnamců v ČR zřejmě ovládá češtinu na stejné či téměř stejné úrovni jako vietnamštinu, někdy však i lépe.

Vztah čeština – vietnamština

Naše výzkumy v rámci vietnamské komunity se – kromě neopominutelného sociálně-kulturního kontextu – zaměřily zejména na vliv vietnamštiny na češtinu Vietnamců a také vliv češtiny na jejich vietnamštinu.

Osvojování češtiny jakožto cizího jazyka přináší pro Vietnamce řadu problémů, které se týkají výslovnosti i gramatiky. Je třeba upozornit, že vietnamština a čeština jsou jazyky typologicky kromobyčejně vzdálené. Zatímco čeština je flektivním jazykem (skloňuje, časuje) pracujícím i s mnohaslabičnými slovy, se složitou gramatikou, která vyvažuje poměrnou volnost slovosledu, vietnamština je jazykem izolacním (analytickým), fungujícím na bázi jednoslabičných významových jednotek (jež mohou, ale nemusí odpovídat našim „slovům“), jejichž významy se rozlišují pomocí 6 různých tónů, a veškeré gramatické funkce se vyjadřují právě pomocí slovosledu. Je přirozené, že tato výrazná odlišnost vede Vietnamce při osvojování češtiny k mnoha odchylkám od normy, jež přímo vycházejí z jejich rodného jazyka.

Vietnamština ovlivňuje češtinu

V první řadě můžeme vysledovat řadu fonologických odchylek. Na první poslech jsou patrné především změny hláskové: ve vietnamštině neexistují některé české hlásky (*c, d, ř, š, ž*), další existují jen v dialektech (*j, r*). Vietnamcům rovněž činí problémy souhláskové shluky, takže u nich mají tendenci k redukci (např. *neska* místo *dneska*, *píva* m. *zpívá*) či k vokalizaci – ta se děje obvykle pomocí vložené vietnamské samohlásky *o*, jež je obdobou *ə* (např. *moluwit*). K dalším běžně pozorovatelným „prohřeškům“ patří oslabený cit pro rozlišování kvantity (délky) v českých slabikách, což je patrné i v psané

podobě (*antena, bílý, svatý* m. *svátky* aj.). Na další potíže narážejí Vietnamci při vyslovování hlásek, které sice ve vietnamštině existují, ale pouze v některých pozicích: např. *p* se ve vietnamštině na počátku slova nevyskytuje, což obvykle vede k nahrazování *p* v iniciální pozici za *b* (*bráče* místo *práce*). Naopak vietnamština zná jen 5 z českých souhlásek (+ dvě polosamohlásky), jež se mohou vyskytovat v pozici finální, jiné jsou pro ně na konci slova velmi těžko vyslovitelné – proto je mnohdy nahrazují pro ně obvyklými souhláskami (*tisít* místo *tisíc*) anebo je vůbec vypustí (*rada* místo *radar*). Někdy lze pozorovat i tendenci sekát slova na samostatné slabiky (zejména ve slovech *Viet nam, viet namský*, což přímo vychází z výslovnosti názvu ve vietnamštině, kde se 2. slabika vyslovuje s přízvukem). Občas lze na podobně sekané výrazy narážet též v písemné podobě, např. na štítech obchodů (*pro dejna*). Tónový charakter vietnamštiny se projevuje ve výslovnosti některých souhláskových koncovek (*-ch [t̚], -c [k̚], -p, -t*), které jsou ve vietnamštině pevně spojeny s určitými tóny – to je běžné zejména při výslovnosti českých infinitivů, kde koncovka *-t* vede obvykle k vyslovení stoupavého tónu.

Odchylky se objevují též v morfologii a syntaxi. Neexistující flexe ve vietnamštině způsobuje, že pro Vietnamce představuje časování a skloňování mimořádně tvrdý oříšek k rozlousknutí. Zatímco u zkušenějších mluvčích se střetáváme spíše s nedokonalým používáním pádových koncovek (např. v předložkových vazbách), méně zdatní se uchylují dokonce i k redukci sloves na jediný tvar nebo omezený počet tvarů (3. osoba či infinitiv, v osobní komunikaci pak nejčastěji tykáni). I zde je patrný vliv rodného jazyka – ve vietnamštině existuje pro každé sloveso jen jeden tvar, jenž se nemění a nabývá gramatických vlastností (osoba, čas) teprve v kontextu: tak sloveso *đi* může stejně dobře znamenat *jíti, jdu, jdeš, jdou, půjdeme, šli* atd. Podobně oslabený je i vietnamský cit pro slovní druhy, které se ve vietnamštině rovněž často upřesňují až v rámci výpovědi – tak narážíme např. na pletení příslovcí a přídavných jmen (*mluvit sprostý*), anebo na užívání podstatných jmen na místě adjektiv (*život štěstí = šťastný život*). V oblasti syntaxe se někdy také může projevit vliv rodného jazyka, např. řazením přívlastku až za řídicí jméno (*čaj vietnamský*).

Zajímavým a ve své extrémnosti příznačným jevem je pak u některých – v češtině „slabších“ – mluvčích sklon řadit slova po vzoru vietnamských vět téměř bez gramatiky anebo s gramatikou používající jen omezený počet naučených tvarů: tací mluvčí vypouštějí – ve shodě s vietnamštinou – spony (*on učitel; pani hodná*) nebo je nahrazují vietnamským existenciálním použitím slovesa *míti* (*mám tři let tady*), popřípadě vyjadřují časy pomocí příslovcí beze změny slovesa (*Taky sem tady předtím tak chodit do školy*).

Čeština ovlivňuje vietnamštinu

Výzkum vietnamské češtiny nám může odhalit vliv rodného jazyka a těžkosti, s nimiž

Abstract: Czech Vietnamese between two languages by Petr Komer and Jitka Slezáková. Findings on intercultural communication are presented on the example of Czech-Vietnamese and Vietnamese-Czech influence. First, dynamics of social relations within the Vietnamese community in the Czech Republic is introduced through language of its members. Second, linguistic aspects of the contact of two typological distant languages are concretely depicted, specifying the influence of Vietnamese on Czech language and vice versa.

se Vietnamci (a v mnoha ohledech i někteří další Asiaté) učící se češtině setkávají – tyto poznatky mohou být užitečné např. při výuce češtiny pro cizince. Druhá část našeho výzkumu, která se zabývá naopak vlivem češtiny na vietnamštinu českých Vietnamců, nám pro změnu může naznačit, jak se mohou prolínat dva komunikační kódy, a to nejen ve slovní rovině – přízněje přitom, že toto prolínání je teprve v zárodku a zkoumání české vietnamštiny teprve začíná mít smysl nyní, kdy už tu zhruba 15 let existuje stabilnější vietnamská komunita.

Na rozdíl od výzkumu vietnamské češtiny, k níž jsou nejužitečnější zvukové záznamy, při výzkumu vietnamštiny českých Vietnamců přináší zatím plodnější výsledky studium psaných textů, zejména časopisů-týdeníků, jež ve vietnamské komunitě vycházejí (v současnosti 6 titulů s obvyklým rozsahem 64 stran). Vliv češtiny lze totiž dosud nejlépe pozorovat v lexikální rovině. Zejména inzertní rubriky přitom poskytují poměrně bohaté svědectví o tom, do jaké míry české výrazy pronikají do zdejší vietnamštiny. Jde o desítky slov, mezi nimiž nacházíme výrazy pro různé instituce, v nichž Vietnamci v ČR podnikají (*potraviny, večerka, drogerie, restaurace, občerstvení, nonstop...*), anebo výrazy související s jejich zdejšími životními podmínkami (*byt, ubytovna, plyn, živnost, trvalý pobyt, vízum* ad.). Některé z těchto výrazů mají sice přesné ekvivalenty i v běžné vietnamštině, ale v českém kontextu je používána česká varianta (*telefon* místo *điện thoại*, *víno* místo *rượu vang* aj.). V mnoha případech přesná obdoba pojmenovaných věcí ve Vietnamu neexistuje (prodejny typu *potraviny* nebo *bistro*). Zvláštním případem může být slovo *ryže*, běžně používané mezi českými Vietnamci v hovoru, jehož použitím se zřejmě naznačuje, že česká *ryže* není totéž (není tak chutná) jako ta vietnamská, zvaná *com*.

Při zapojení českých výrazů do vietnamštiny ztrácejí slova své gramatické vlastnosti, přizpůsobují se kontextu vietnamské výpovědi. Systém pádů je nahrazen jedním tvarem, většinou 1. pádem, bez ohledu na to, jakým větným členem se výraz stává (*máy tháí salam* – kráječ salámů). Rovněž dochází k rozvolnění hranic mezi slovními druhy, takže například substantivum může fungovat jako přídavné jméno (*hệ thống camera* – kamerový systém). Mnohá podstatná jména musí být doprovázena klasifikátory (numerativy), které je významově zařazují do určité třídy jmen a pomáhají je sémanticky konkretizovat: tak výrazy *ubytovna* nebo *barák* mohou být vřazeny do skupiny budov použitím klasifikátoru *nhà* (*nhà barák*); výrazy jako *bistro*, *herna* do skupiny veřejných provozoven pomocí klasifikátorů *quán* či *hàng* (*quán bar-herna*, *hàng bistro*); anebo různé typy vozidel do skupiny jízdních prostředků prostřednictvím klasifikátoru *xe* (*xe dodávka*, *xe bus*). Mnohá ze slov při přepisu ve vietnamském kontextu přitom ztrácejí diakritiku, o čemž už jsme se zmínilí výše (*tabak*).

Speciálně v inzertních rubrikách objeví se také zaběhnutá hybridní sousloví: *nájem re* (levný nájem); *ru tiên trvaly* (přednostně zájemci s trvalým pobytem); *điễn, nước, plyn* (elektřina, voda, plyn) aj. Na podobně hybridní sousloví, někdy ve formě krátkých vět, můžeme narazit i v mluvené řeči, nemusí však být vždy srozumitelná všem místním Vietnamcům (*đi záchod* – jít na záchod; *không vazí* – nevadí).

Dalším zajímavým rysem vietnamizace českých výrazů je tendence k apokopě, tj. zkracování víceslabičných slov, což souvisí s „jednoslabičností“ vietnamštiny. Třebaže jsou hlavně v mluvené řeči již zažitá i některá takto krácená slova z běžné slovní zásoby (*pot* – potraviny, *tep* – tepláky), zřejmě nejfrekventovanější jsou apokopy geografických jmen, vesměs míst, kde Vietnamci působí ve větším počtu: *Ót* – Ostrava, *Doma* – Domažlice, *Botuk* (*Potuk*) – Potůčky, *Ka* – Karlovy Vary, *Uhe* – Uherské Hradiště aj. V této souvislosti se můžeme zmínit i o zvláštních vietnamských pojmenováních některých českých lokalit, zejména v Praze: *Quảng trường con ngựa* – Václavské náměstí (doslova Náměstí koně), *Chợ bò* – Holešovická tržnice (dosl. tržiště U dobytka, dle sochy krávy u vstupu), *Cầu tình* – Karlův most (dosl. Most lásky) aj.

Je přitom zajímavé, že mnohé výrazy přímo převzaté z češtiny anebo – jako v těsně předcházejících případech – vytvořené jen pro účel života v ČR jsou srozumitelné i těm Vietnamcům, kteří tu sice dlouhodoběji žijí, ale jinak česky neumějí a v českém prostředí se moc neorientují.

O tom, jak sami čeští Vietnamci pocítují svoji specifičnost, svědčí i pozoruhodný výraz *Xu* (viet. *Xù*, čti [su]), kterým se sami označují. Dal by se přeložit jako „Vietnamci žijící v Čechách“ a jeho etymologie je poněkud kuriózní. Jak uvádí Ivo Vasiljev, *tento název [...] vznikl tak, že si všimli, že Češi, když o nich mluví, užívají často výrazu „Vietnamců“*. *Přitom c slyší Vietnamci jako s a toto zakončení genitivu plurálu vnímali jako samostatné slovo. Tento případ zároveň ilustruje, jakými proměnami může projít české slovo, když vstupuje do jazyka s tak odlišnou fonologií*. Dodejme, že právě proto, že výraz Viet-nam (viet. *Việt Nam*) existuje ve vietnamštině, byla zřejmě přípona *-củ* Vietnamci pocitově vnímána jako samostatný přívlástek, jako zvláštní morfém. Z tohoto označení následně vznikl i výraz pro tzv. starousedlíky, tj. Vietnamce 1. vlny, kteří přišli na české území už před r. 1989: říká se jim *Xù móc*, což lze přeložit jako „Vietnamci obrostlí plísni“. Nedávno se i na stránky vietnamského časopisu *Van Xuan*, vydávaného v komunitě, přenesla diskuse o mladé „*banánové generaci*“ – tj. pokolení mladých Vietnamců, kteří mají podvojnou, vietnamsko-evropskou identitu. Tento termín je v časopise opakovaně překládán „*thế hệ banán*“, jakkoli rýze vietnamský překlad (kalk) by měl znít *thế hệ chuối*. Není tedy vyloučeno, že vietnamská komunita se začne i generačně rozdělovat pomocí termínů, které vycházejí z rýze českého kontextu.